

Agerikoak ez direnak eta intermitentziak

ANA GANDARA SORARRAIN

Euskal Herriko Unibertsitatea

ana.gandara@ehu.eus

Deustuko Unibertsitatea

ana.gandara@deusto.es

Bortz urte iragan dira Harkaitz Canok Twist nobela plazaratu zue-
netik, eta memoriari buruz anitz hausnartu da idazle euskaldunaren
nobela agertu aitzinetik nahiz ondotik. Artikulu honetan, ez diogu Twist
lanari ikuspegi teoriko finkatuetarik erreparatuko; kontrara, espresuki
saihestu dugu alderdi torikoetatiko azterketa zurruna. Badugu horreta-
rako arrazoirik; izan ere, lan zabalago (eta teorikoago) baten baitako da
idatzi hau, eta lan osotu horrek bilduko du irakurketa zientifikora funts
teorikoa. Zehazki, Euskal Herrian Trantsizioa nola bizitu zen islatzen
duten kontaketen hausnarketa bilduko duen saio luze baten baitakoa da
hau; atarikoaren zati bat dateke. Lan luze horretan bilduko dugu
Trantsizioa bera eta Trantsizioan bizitua aditzera emateko gurean era-
bili diren teknika zenbait; bereziki erreparatuko diogu zein baliabide
tekniko (zenbaitetan, sinboliko), nola eta zertarako hautatu izan diren
euskal literaturan.

Alabaina, hori egin aitzinetik, Trantsizioaren kontaktze amarauna
osatzen duten lan horien aurkezpena egin behar. Agerikoak ez direnak
eta intermitentziak azpimarratzen dituen da hau; hain justu, lantzen
ari garen lan zabalago horren aditzea lagunduko duen lehen idatzia.

Sarrera

Garai baten oroitzza eta berrirakurketa biltzen dituen lana da Harkaitz Canoren *Twist* nobela. Diego Lazkanoren bizipenatarik abiatuta, Trantsizioko urteetan eta 80ko hamarkadan zehar Euskal Herrian bizirik egoera sozio-politikoaren agerpena da. Agertze hori, ordea, garaia arrunt diferenteki sumatu zuten pertsonaien bizipenetan oinarritzen da. Hala, Canoren liburuak egun hagitz indarrean den iraganaren kontaketa egiten du, batzuen nahiz bertzeen errealitate *ezkutuak* agerraraziaz. Soto eta Zeberio ETakideen hilketatik abiatuta, ekintza haren inguruan harilkatzen dira ondotik azaltzen diren pasadizoak; Diego Lazkano pertsonaia nagusiak *desagertze* horiekiko izan zuen erlazioa, gertatuaren zama eta hura inguratzen duten *difuminatzeen* kontaketa da: aita, lagunak eta nortasuna lausotu egiten dira, nobelan barrena. Agertuko dira, era berean, garaiko partaide diren ahotsak ere: poliziak, politikariak eta, nola ez, bateko zein bertzeko senideak. Hau da, *Twisten* islatzen dira garaia izana eta mamu komunak zama asumitzen duten pertsonaiak.

Istorioko agertzen diren hainbat elementuren garrantzian oinarriturik, *Twist* lanaren irakurketa posible bat egingen dugu, ondoko paragrafoetan; izan, badiren, baina ageriko ez diren errealitate ezkutatu baldintzatzaileen kontaketa baita. Horretarako, lehenik, ageriko ez diren errealitate horiei buruz arituko gara: beren izanaz eta agertze moldeez. Ondotik, irakurketa proposamenari ekinen diogu, errealitate horien eta *Twisten* deskribatzen den garaia arteko lotura hizpide izanen dugularik. Akitzeko, ideia nagusien bilduma egingen dugu.

Bertzelakorik erran ezean, idatzian zehar agertuko diren orrialde zenbakiek erreferentzia egingen diote obraren lehen argitalpenari (2011)¹.

1. Agerian ez direnak

Agerian ez diren errealitateek badute beren agerpena munduan; beren tokia eta eragina: “Bitxia, zenbait gauzak nola aurkitzen duten euren lekua munduan, isilik eta bazterrean” (406). *Twisten* agerian ez diren errealitateen kontaketa egiten da; hain zuzen, espresuki islatzen da 1980ko hamarkadan Euskal Herrian bizirik egoera sozio-politiko

[1] Cano, Harkaitz. 2011. *Twist: Izaki intermitenteak*. Zarautz: Susa. Inpr.

ardatz duen errealitatea. Hala, bada, agerikoak ez diren errealitate horien izana eta eragina hausnartuko ditugu: lehenik, nortasun, pentsamendu nahiz kokagune geografiko mailan adierazten diren errealitate lausotuez arituko gara; ondotik, solasgai izanen ditugu nobelan behin eta berriz aipatzen diren desagertze eta ezkutatzak, agertzeak edo/eta gorderik mantentzeak pertsonaiengan eragiten dituzten beharrak; azkenik, *Twisten* konstanteak diren erreferentziak helduleku izanik, proposatuko dugu zehazturiko ideia multzo bakoitzak nobelaren irakurketa osoaren baitan lukeen balizko funtzio bateratua.

1.1. *Ezkutatzea, nagusi*

Agerian ez diren errealitate anitzen artean, hiru multzo nagusi bereiz daitezke: nortasunari dagozkionak, pentsamendu mailan sortuak eta geografiari atxikiak. Lehen biek pertsonaia desberdinen barne mundu nahiz gatazkak ematen dituzte aditzera eta hirugarrenak, aldiz, kanpo egoerari dira atxikiagoak. Ageriko ez diren hiru errealitate horiek erakusten dute, ikusiko dugunez, 80ko hamarkadan bizirik egoeraren argazki orokorra.

Nobela leitu ahala, segidan sumatzen du irakurleak Soto eta Zebe-rioren bizitzak Diego Lazkano dela medio biziak direla; beren oroitzak modu desberdinetara mantentzen du bi pertsonaia horien presentzia errealitatean. Diegok hartua du iraganeko bi lagun biziaren zama, beren desirak bizkarrean hartuaz (76-77), izanen zuketean biziaren muntaia delarik Diegoren nortasuna:

Lazkanori eztarria korapilatu arren sekula oka egitea lortzen ez zuen gauzen zerrenda [...] Nortasun bat: ezagutu zuen jendearekin egindako adabakia. Bokazio ezkutuko bat: idazlearena, Sotoren oroitzapenaren sua bizirik mantenduko zuena. / “Nigatik hil hintzen, nire bitartez biziko haiz” (164)

Zernahi gisaz, usurpazio hori gatazkatsua da Diegorendako; izan ere, bere nortasun propioaren funtsezko eraikuntzan ebatsiriko adabakia baitira. Fede editoreak berak adierazi gisa: “Bere [Sotoren] bizitza bizi. Ez zeneukan egin duzuna egiteko eskubiderik” (265), “egin duzun hori martiri bati egin dakioken okerrena da: haren erlikiak hartu dituzu, profanatu egin duzu martiriaren hilobia eta hori interes pertsonaletarako erabiltzea nahikoa ez balitz, dirua egin duzu” (266). Zama horren giblean erru sentimena da: “Egon zitekeelako haiekin [Diego Soto

eta Zeberiorekin] edo haien ordez. Ez zegoelako haiekin edo haien ordez. El Cerroko ziegan zegoelako, haiek salatu berri” (408).

Nortasun mailegatuaren kontzientziak (77-78) orijinaltasunarekin borrokan jartzen du pertsonaia; horregatik erkatu behar dira nortasunaren adabaki mailegatuak nahiz iraganeko mamu direnak:

Diego Lazkanok sinetsi egin nahi zuen egon behar zuela orijinaltasunera eta norbere buruaren eta norbere buruaren benetakako bulkadetara itzultzeko modu bat [...] eta horretarako gorrotoa eta nazka sortzen diguten gauza horiek aztertzea zela interesgarria, horien azarrika egitea, disgustuko genituen lekuak bisitatu eta atzeraka eragiten ziguten pertsonekin egotera geure burua behartzea, horrela aurkitzen zela-ko norbere nortasuna (77)

Horixe da, preseski, nobelaren argumentu hari nagusia, Diegok biziko baititu Sotoren eta Zeberioaren kasua berriz ireki nahiarekin erlazionatuak diren konfrontazioak; erraterako, bahitu zuten lekua bisitatzearekin, torturatzaileen hitzak etorriko zaizkio gogora: “Ezagutzen dituk hire lagunen oihuak?” (163). Aitzitik, mamuen konfrontazioa ez da Diegok ordezkatzen duen gizarte sektoretik hutsa ailegatuko. Pedro Vargasek berak gauza bera eginen du urtegiarekin:

Zergatik egin geldialdia urtegian? Han jada ez zegoen ezer. Ur bareak, gomuta asaldagarriak. Eta, hala ere, leku hark gauza asko esan nahi ditu beretzat. Oroitzapen asko dakartzkio akordura. Lasaitu eta urduritu. Beretta eta Benelli. (204)

Hala, islatu egiten da iraganeko mamuen eraginei aitzina egiten dien gizartearen saioa. Hortaz, gizarte horrek bere baitan duen funtsetarik bat da errealtate ezkutu baina baldintzatzaileak altxatzea.

Are gehiago, ezkutaturiko nortasunei pentsamendu mailako ideien gordetzea gehitzen zaie liburuan, altxatuak diren errealtate gauzape-
nen maila desberdin gisa; luzea da *Twisten* pentsatu, bai, baina erraten ez direnen zerrenda (80, 103, 128, 131, 264...). Hori dela eta, irtenbide bakarra litzateke “Garaiz gauden bitartean esan beharko genizkioke elkarri behiala isilik utzitakoak, damurik eta konplexurik gabe” (87, 88).

Bai nortasunari bai eta ideien munduari dagozkien ezkutatzek pertsonaien barne munduan gauzatzen direla erran genezake; nola fisikoki

gordeak diren ezkutalekuen presentziak –zuloek (19, 32, 119-123, 228...), sotoek (134, 178)– hala haiei ematen zaien garrantziak areagotu egiten dute garaiko giroaren existentzia.

Hortaz, *Twisten* ageri den 80ko kartografiak isla bera du pertsonaien barne munduko nahiz kanpoko gauzapenei dagokienez, ezkutatuak diren errealitateak maila orotan gauzatzen direlarik.

1.2. *Praktika deuseztatzaileak, nagusi*

Intermitentzi, ezkutatze, desagertze, difuminatze, ezabatze, esterminatze eta disolbatzeak nagusi dira *Twisten*. Nolabait erratearren, ekintza akitzaileen nagusitasunaz da berretsia arestian aipaturiko ezkutatze maila hirukoitza; 80ko hamarkadako egoera sozio-politikoaren muinean gailentzen dira dena delakoak ezkututzen zituztenak, ezkututzen zirenak berak eta ezkutatzeko moduak. Alde batekoek zein bertzeoek gustu sexualak (20), nortasunak (188-189), iraganak (199) ezkututzen dituzte –maskarak (208, 337) dela medio, kasu-. Ezkutatze andana horren ondorioz, beranduegi azaleraturiko bizipenak ageri dira: “zer zen Patriciak barkatzen ez ziona? Gerra zikinean parte hartu izana? Gerra zikinean parte hartu zuela kontatu ez izana? Egia beranduegi kontatu izana?” (221), “Epaiketan zeneukan esateko aukera, Javier. Orain beranduegi da” (Belenek Fontechari, 230). Ezinbertzean kontrolik gabe azaleratuko dira iraganean gorderiko mamu baldintzatzaile horiek.

Nagusi den ezkutatzeak alde bateko zein bertzeo pertsonaiak pareko egiten ditu; izan ere, agerikoak ez ziren nortasun, pentsamendu nahiz leku geografikoekin gertatu gisa, egoera orokor beraren partaide baitira pertsonaia guztiak. Desagertzeen gibelean bi molde nagusi islatzen direla sumatzen da: batetik, erabaki propioz ordura arte hurbileko zuten mundutik desagertzea erabakitzen duten pertsonaiak eta, bertzetik, bortxaz *desagerraraziak*. Gabriel Lazkano litzateke lehen kasuaren adibide; gibelean, ustezko dementzia antzeztuak ahalbideturiko bizi berria hasi nahia litzateke. Desagertze isilagoak ere badira: Gabriel gibelean utziriko ezjakintasunaren eraginez Begoña emaztearengan ereiten duen malenkonia (61), Diegori tortura dela medio sorrarazia (82) edo Beuysi buruz erraten den gisa “«Disolbatu egin nahi dut»” (321). Bigarren kasuistikaren adibideak ETak nahiz polizia *desagerraraziak* lirateke.

Alta, hondarreko *desagertze* horien muinean azalarazten da nobelan zehar etengabe helduko zaion aldea: *desagerrarazte* horiek ondorio dute zehaztasun nahiz jakite ezak sorrarazten duten ezinegona. Haratago, zehaztasun ezak oihartzun etengabea du liburuan. Hain zuzen gabezia horren zama islatzen dute Diegoren amak hutsuneak berreraiki (50) eta, bereziki, Soto eta Zeberioen hezurak non diren jakin beharrak: “Hezurrak non dauden esan beharko litzaioke familiari” (abadeak Vargasi azkenaren egiazko aitortza entzun ondotik, 210).

Gorpuak non utzi zituzten jakiteak duen garrantzia, gainera, biderkatua ageri da, nobelan zehar kokapen zehatzek duten munta dela medio: hasiera-hasieratik, lo ez den gorpuak non ote den, “*hor eta hor eta hor*” (13) aipatzen den gisa berean, “*Hor, eta hor eta hor...*” (431) diosku Zeberioi nobela akitzear denean. Alabaina, lehen kapituluan hilak duen zehaztasuna ezjakina da:

Hilik zaude azken tantaraino. Jada ez zaude hor. Hor ez. Eta hor ere ez eta hor ere ez. Zure familiak jakin nahiko luke non zauden, ordea. *X marks the spot*. Urte asko pasatuko dira jakingo duen arte, eta non zauden ez jakitearen larritasun hori aurpegiko zimur bakoitzean zizel-katzen doakiela zahartuko dira zure ahaideak. (22)

Hala, bada, hondarreko orrialdeetan erraten denarekin kontrajarria: “Hartu du Zeberioi lasai arnasa. Akabo herstura. *Hor* hori ezaguna zaio” (427), borda aurkitzen duenean. Hala, nobelaren hasieran nahiz akieran –aski momentu desberdinetan erranetan, beraz– azpimarratzen da non diren jakiteak duen garrantzia, ondokoendako geratu diren mauiak baretu eta berendako lasaigarri:

Gorpuak esan nahi zuen nonbait zegoela hildako hori, leku jakin batean, han amaitzen zela haren istorioa, eta lekuak berak laguntzen zuela amaitzen. *Deskantsua* lekuak ematen zien, ez hildakoari bakarrik, familiari eta lagunei ere bai. (59)

Behin eta berriz azpimarratzen da *Twisten* jakitearen, ziurtasunaren, garrantzia: aitaren desagerpenarekin Diegori “haien soslaiak berdefinitu” (59) arren, intermitenteak dira lehen kapituluko Sotoren eta Zeberioen presentziak (35); bertzeak bertze, hori bera erakusten dute nobelan erdiguneetarik bat den laguntasunaren eboluzioa azaltzeko deskribatzen den difuminatze prozesuak (69, 70, 72) eta “Lehen difumi-

nazioak” edo “Twist: izaki intermitenteak” izenburuek deskribatzen dituzten nortasunek. Gainera, zehaztasunaren garrantziaren hondarreko adierazle gisa aipa liteke zehaztearen aldeko jokoa sumatu izana: istorioak aitzina egin ahala, gaurgero erranak diren datuen zehaztasunera jotzen baita, handik eta hemendik –“Hemen. 80ko hamarkadan gaude” (15) › “Aurten, 1983an”(16), “Torturatzailleak” (30) › “Hiltzailea” (33), “*Hiru desagertu* esaten hasi zen bere buruari, eta geroago, *hiru hildako*” (59), Zeberio › “Kepa” (73), Luis (117) › Luis Agirre Sesma (117), “aita” (42) › “Gabriel Lazkano” (46) gisakoak–.

1.3. Agertze asaldatzailleak

Ezkutaturiko izaera izanagatik, errealitate gordeek badute ageriko eraginik. Diego Lazkanok abiatuturiko konfrontazioa agertze aski kontrolatua den bezalaxe, pertsonaiek jasaten dituzte ezkutaturiko errealitateen nahigabeko azaleratzeak. Bi azaleratze-molde azpimarra genitzake: imajinatzea eta agertzea.

Lehen ariketa Diegok gauzatzen du garbien, “Hiru lagunak” dertizon hondarreko atalean. Bertan, imajinatzen ditu Soto (421-422) nahiz Zeberio (422-423) bizi izanez lituzketen biziak (72, 143); imajinatze lan hori, ordea, tartekatua da iragan denboretako egiazko oroitzapen kuttunen gogorapenarekin. Gisa horretan, azken kapituluan, bateko zein bertzeo ariketek iduriko segida ematen diete galduriko lagunen biziari. Nobela osoan ageri den orainetiko hausnar pausatuenaz bi lagunak izanak ongi zehaztuak eta desberdinak ageri dira (398, 400), bertzela idatzi guztian zehar emana zitzaizen difuminatzea galdua delarik. Hau da, lehen kapituluan ageri den Soto eta Zeberioaren presentzia-ausentzia intermitenteak finkatu egiten dira.

Bigarrenik, kontrolik gabe agertzen diren mamuak dira; hau da, iragan denboran arrunt lurperatu gabe, erran gabe, ezkutaturik geraturiko istorioen eragin baldintzatzailea (50); desagertu arren presente diren gerrateak (313). Hain zuzen, ondokoendako geldituko den zama “arnasarik gabeko hasperenetan eta lorik gabeko gauetan” (49) «‘Desagertuek’ [...] ‘ez ote dute desagertu ez direnen baitan ere halako desagertuak dosi bat txertatzen?’» (60):

Zuek guri egin diguzuena ere [dio Soto hil ernatuak] ezingo duzue ordaindu, kitatu, likidatu; demagun, igande arratsaldekoko karrusel deportiboan irratiko oihuek beste oihu batzuk

ekarriko dizkizuetelako gutxien esperotakoan burukominera eta buruko muinera. Gu bakean gaude. Sendiak -zuenak eta gureak- borroka egin beharko du mamuekin”. Etorkizunak borroka egin beharko du mamuekin. (26)

Izan ere, mamu horien guztien izanak berak, orain ez bada berantago, agertzera behartzen ditu (208, 210): “nahiz eta denbora kontua izango den egia azaleratu eta jende guztiak horren berri izatea. Urpeko munduak bazuen, goiz edo berandu, azaleratzeko joera” (183-184). Bertzeak bertze, Gabriel Lazkanoren dementzia ustez hasia delarik erranak: “aspaldi eztarri zuloan esan gabe zeuzkan haiexek esaten [...], behiala gertatu eta bere familiari ezkutatu zizkion gauzak” (45-46); edo Diegok lagun zirenen hotsei buruzkoak: “Soto eta Zeberio oihuka ari ziren berriro. Ez zioten agian oihu egiteari utzi azken urteotan. Baina orain oihu entzungarria zen haiena” (151), “Soto eta Zeberioaren ahotsak berriz” (160).

2. Irakurketa proposamena

Goiti eginiko zehaztapenetatik abiatuak, *Twist* liburuaren irakurketa osatu posible baten proposamena eginen dugu ondoko paragrafoetan. Zein helbururekin gailentzen dira *Twisten* desagertze-ekzutatze familia semantikoaren inguruko elementu eta ekintzak?

Orain artean, desagertze eta ezkutatzeetatik abiatuak, agertze asaldatzaileetarako bidea egin dugu. Bada, ordea, aipatzeke geratu zaigun agertze mota nabariena: kontaketa bera. *Twist* ageriko ez diren istorio horien kontaketa da; garai baten kartografia nahiz haren kontaketa, zehazkiago. Kartografia horretan, errealtate ezku(ta)tuak dira nagusi, dimentsio desberdinetan irudikatzen direlarik ezkutuko izaite horien izana: nortasunak, pentsamenduak, leku geografikoak nahiz ekintzak difuminatu edo intermitenteak izanagatik, giro orokor beraren baitako gauzapean zehatzak dituen egoera sozio-politikoak islatzen dute.

Uretara bota deserosoa dena, gehiago ur azalera aterako ez den esperantzan. / Etxeko iturrie4_tik ateratzen zaigun ura mamuz beteta dagoela pentsatu du Diegok: bere amaren ilexerlo zuria oroitu du [...] gure mamuak eta herentzian jasotako mamuak. Errudun egiten gaituztenak eta errudun jaiotzen gaituztenak. / [...] Mamuak edaten ditugu eta horrek

gu geu bihurtzen gaitu mamu. Garden eta mamu. Izaki intermitente. (382)

Istorioan zehar errepikatu egiten dira garaiaren isla horren izana azpimarratzeko lehen kapituluak eskaintzen diren datu eta elementuak –sari adibideak direla medio zehaztuak–. Lehenean, garaiari buruz emaniko gauzatzeen artean drogak (24, 82), hogeigarren mendea den sagu-tranpa (21, 29, 66, 97, 384) nahiz “orain” eta “lehen” garaien arteko alderatzeak (190, 199, 263, 294) dira.

Gainera, lehen kapituluko egoera nahiz giroa oroitarazteko balio duten elementuek –Soto eta Zeberioaren hilketatik abiatutik– laguntzen dute azpimarratzen garaiko sinbolo diren ezkutuko errealitateen izana: sasi-sastrakak (13, 123, 162, 189), txorimaloak (175, 214), Soto eta Zeberioaren oihuak (26, 85, 163), eta abar. Elementu errepikatu horien balioa garaiaren izana eta giroa islatzeko duten erabilgarritasunean datza; horregatik, etengabe agertzen dira traizioa (135, 159, 163, 352), errua (165, 225, 293, 294, 335), mendekua (33, 176, 185, 267, 337, 347, 359), urrikitzea (137, 207, 265, 293), aitortpena (208, 209), ordaina (267), barkamena (341), erredentzioa (353, 354, 366, 367, 382) nahiz auto-erruki/suntsipena (357, 363) gaiak.

Sentitze horien indarra, 80ko hamarkadan bizituak izateaz haratago, egungo ikuspegitik den irakurketak azpimarratzen du; horretarako, bertzeak bertze, “Murgil gaitezen subjektibitatean” (158, 159, 165, 347, 350) gisako aldarrikapenak. Izan ere, *Twisten* den kontaketa subjektibitateko eta subjektibitateari buruzko kontaketa da; hala, ulertua ez sentitzea eta infernua berdin-berdin bizitzen dituzte ideologia bateko zein bertzeko pertsonaiek: “Alferrikakoa da infernua bizi izan ez duenari azaltzen saiatzea...” (Diegok Federi, 167), “Ezin duzu jakin zer infernua zen hura, Belen” (Fontechak, 223).

Zernahi gisaz, karea dateke (10, 23, 27, 31, 32, 153, 177, 179) liburuarri hasiera ematen dion gertakariaren bulkada eta, hura erreferentziatzen harturik, etorkizuneko nahiz iraganeko momentuekin elkarrizketan jartzen duen elementu garrantzitsua: Pedro Vargas eta Rodrigo Mesa jokoan ari diren tenis zelaiak (173) gogora dakar bi ETAKideak biltzen zituen kare-bizia –“hurrengo partidaren aurretik tenis-zelaiaren marrrak kareztatu behar dituela oroitu” (177)–. Errealitate beraren partaide izaki, karea da bi munduen arteko lotura: “Arrastorik ez, garbia omen, dena erretzen du kareak” (27), kontatze ezaren sinbolo bihurtua –“lurra

baino sikuagoa den hauts zuri batek hartua dizu garunaren parte bat: desmemoria, magnesioa, karea” (10)-.

Dena erre nahi hori da, gertatu den deusen arrastorik utzi nahi ez izatea, preseski, Canok *Twist* dela medio saihesten duena. Alde batera utzi behar baita 80ko hamarkadan bertan erroituriko ahanztura: “Ahaztu egin dute [egunkariak bahitua]” (111); izan ere, are oinaze gehiago sortzen baitu gertatu, bai, baina ezkututzen direnak ez kontatzeak edo ez oroitzeak: “gertatzen ez diren gauzak, jada ezinezkoak diren gauzak, gauzatu ez direlako mingarri bilakatzen diren gauzak, horiek ez dira ahazten” (399).

Zentzu horretan da *Twist* ageriko ez diren errealitate baldintzatzaileen kontaketa: kontrajarriak iduri duten gizarteko talde biren *kontaketa subjektiboa* da: garai beraren partaide eta seme-alaba pareko bihurtzen dira pertsonaiak nobelan. Kontaketa, ordea, ez da aisa egin: “Bigarrena [Zeberiori tiroa] azkar kontatuko dugu, mingarriegia da. Kontatutzat eman eta kito”; aitzitik, agerian ez diren errealitate eta bizi mundu horien kontaketa da nobela. Bakoitzak bere inplikazio eta erantzukizuna du, bai eta horietariko bakoitzaren eskutik helduriko erru sentimen eta gorderiko pasarte zama ere.

Hondarrekoak

Agertze moldeez aritu garelarik, egundik Canok egiten duena: kontatzea. Bazterreko hotsak baino, izan bazirela jakinik ere ageriko egin gabe ziren ahotsak, 80ko hamarkadan eta ondotiko euskal gizartean handik edo hemendik berebiziko eragina izan dutenak. Batzuen aldeko eta bertzeen kontrako agerpena baino gehiago, idazleak inguru berera ekartzen ditu euskaldunon historia ulertzeko ezinbertzeko diren bizi-pen kontrajarriak; errealitate beraren partaide izaki, bata bertzearen erantzule izan eta gizarte giro dinamika berean bizi baitziren: ageriko egiten ez diren nortasun, bizi eta ekintzetan.

Ahanzturaren kontrako kontaketa da *Twist*; agerikoak izan ez arren, eragin nabaria duten errealitate isildu eta gordeen errana. Hala, 80ko hamarkadaren giro sozio-politikoaren irakurketa egiten da Harkaitz Canoren nobelan; indar ordezkatzaille nagusi gisa, ezkutaturiko errealitate molde desberdinak ekarri ditu idazleak. Hala, Soto eta Zeberioaren hilke-

taren inguruan harilkatua izanagatik, ikuspegiak, sentimenak eta, beziriki, beldur komunak agertzen dira: iraganeko mamuak.

Mamu horiek dira, hain zuzen, itzalez josiriko giro hartan, zeinahi ideologia nahiz denboratan izanik ere, pertsona ororen biziak pareko egiten dituztenak: «‘Gu bakean gaude [Soto hil erneak]. Sendiak –zuenak eta gureak– borroka egin beharko du mamuekin’. Etorrizunak borroka egin beharko du mamuekin” (26). ETakideek legala den norbait behar duten gisa, ustela ez den norbait behar du gobernuak hautagai (227); batzuk sasira pasatzen dira (ETakideak, 123, 189) eta bestetzuk, itzalean ibiltzen (Fuchs, 228). Fontechak, “Ezin duzu jakin zer infernu zen hura, Belen” (223); Diegok Federi, “Alferrikakoa da infernua bizi izan ez duenari azaltzen saiatzea...” (167). Torturatzaleek Soto eta Zeberiori, *larrua kendu* (26); Diegok Sotori, *larrua lapurtu larrurik ez zuenari* (267).

Ezkutaturiko, kontatu gabeko, errealitate horiek guztiek iraganeko mamuen zama hurbiltzen digute eta intermitentziara kondenatzen. Intermitentzia hori saihesteko saioa da Canok *Twisten* egiten duena. Egundik iragana behatuaz, mamuak agerrarazi eta aitzinez aitzin erreparatzeko aukera eman. Izan ere, *ikusten ez diren gauzak ere badira*, baita ikusi nahi edo ezin direnak ere.